

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

בלשנות ובטלנות

ד (סוף)

קשים הם חיי היהודי הבלשן בימינו. כמה נוחים ונעימים היו חיי הבלשנים שקדמונו. שיכלו לדרוש את דרשותיהם בלי ביקורת ובלי מדע. הרי עולמות רחוקים היה אפשר לקרב ולאחד בדרשה הלשונית. היו אלה הזמנים, שבהם מצאו הטלגראף בעכרית: אין זה אלא, דילוג-רב, שבו דילג המברק החשמלי ממקום למקום. גם את הַרְדִּיּוֹ מצאו בתלמוד בדברי הגמרא במסכת יומא ב', בסיף עמ' ב': „ג' קולות הילבין מסוף העולם ועד סופי, ואילו הם? קול גלגל חמה וקול המונה של העיר וקול נשמה שיוצאה מן הגוף, ויש אומרים אף רידייא". ולפי פירוש רש"י שם: רידייא מלאך הממונה על השקאת הארץ ממטר השמים ממעל ומן התהום מתחת וקורא להם... ולכך נקרא רידייא לשון שור החורש; מתרגמינן לא תחרוש: לא תירדי". והרי השם „רדיו" המודרני אינו אלא טלגראפיה בקניינים.

למה לנו המדע, ההורס את כל הדמיונות היפים האלה? ראשית כול דורש הוא, שנוציא את המלים הזרות מדיונינו; והשנית, הוא בא בטענה, שאין צורה קבועה למלים, ועלינו לחפש את צורת הקדומה דווקא, ורק אם נמצא את הצורה הקדומה מכיונת לאותו זמן ולאותה ארץ, אשר בה אולי נזדמנו שתי הלשונות יחד, רק אז רשאים אנו להשוות את המלים. ועוד דורש ממנו המדע הזה, שנתחשב גם בהשתנות הוראתן

של המלים. הגע בעצמך: לא די בכך, שאתה יודע שמלה זו הוראתה בעברית כך או כך, אלא עליך לחפש דווקא הוראתה הקדומה של המלה הזאת. מי יוכל לעמוד בתנאים קשים כאלה?

אבל אולי כבר נסתגל גם לגנרות אלו, ואם נפנה אל המדע הכובל את ידינו, עכשיו לפחות יאמר די לגנרותיו? ומה תשובת המדע? לא ולא, עדיין לא גמרתי: עליי להוסיף עוד התראה אחת מפני דרכי הבלשנות הבטלנית. אמנם דיברנו על השתנות המלים ועל השתנות הוראתן, אבל עוד יכולת לחשוב, שהשתנות זו הלה אך בחלק מן ההגאים שבמלים, ורק לפעמים נוגעת היא בהוראת המלים. אולם אין הדבר כך. גדולים ומרובים הם השינויים האינדיבידואליים בצורת המלים ובהוראתן. נזכיר כאן דוגמה אחת. בחפירות שבארץ ישראל נמצאו, בייחוד בסביבות ירושלים, במערות הקברים המבובות, ארונות או תיבות חומר שבהם גנוזות עצמות מתים. התיבות הללו נקראות „גלוסקמות“ והנה גלוסקמה מלה יוונית היא *γλωσσόκομον* (גלוסוֹ-קוֹמוֹן) ופירושה במקורה „קופסת-הלשון“. כלומר קופסה, שבה שמר המנגן, המחלל בחליל, את לשון החליל שלו. והנה אחר כך שימשה מלה זו שם לכל קופה ותיבה. וכך שימשה המלה הזאת שם לכל קופסה ותיבה גם בתלמוד („גלוסקמא של ספרים“ וכדומה), ולסוף ייחדו את המלה המוסיקלית הזאת לארון לעצמות המת. הנה דוגמה מעניינת לשינוי הוראת מכלי המוסיקה לארון לעצמות המת.

מלבד שינויים אינדיבידואליים אלו יש בלשון שינויים

כוללים. הנוגעים לא למלה אחת, אלא למערכת גדולה של מלים רבות. בנוגע לצורת המלים: שומע אתה מלה וחושב אתה להבין אותה על פי שורשה וגזרתה. שומע אחת, למשל, בערבית המדוברת את הכלה הרגילה جَاب (ג'אב) בעבר, جَبَّ (ג'יב) בציווי, שפירושה „הביא“, וחושב אתה, ששורש המלה הוא جَوَّب (ג'—ו—ב). אבל היודע את התפתחות הפועל ואמר לך, שאין הדבר כך. מקור המלה הוא לא جَاب אלא جَاب (ג'אב אַפְתָּאב) אלא جاء. بالكتاب (ג'אא פֶּאפְתָּאב). דבִּית הסופית של הפועל היא באמת בִּית היחס של בכל"ם. ופירוש המלה הוא לא „הביא את הספר“, אלא „הוא בא בספר“. היוצא מזה, כי מה שנראה לך היום כשורש המלה, הוא באמת מורכב משתי מלים שונות.

כך הדבר גם במקרים אחרים ובכל השפות. בימי מלחמת־העולם הראשונה עבדתי כמתורגמן בצנזורה הממשלתית למכתבים בעברית ובאידית, ושם מצאתי למשל את המלים הרגילות באידית: „מיר דאכט זיך“ כתובות: „מיר דך צך“. הכותב הבין את ה"ט" שבסוף „דאכט“ כחלק של המלה „זך“ הבאה אחריה וכתב אותה: „צך“. בסוף המכתבים מצאתי את הביטוי „מרקנאיס“ במלה אחת; והכוונה, כמובן „מער קיין נייעס“ — „אין עיד חדשות“.

ושוב הבדל כללי בפועל. יש שפועל אחד בשפה אחת או בבת־לשון ידועה הוא פועל יוצא, ובלשון אחרת הוא סביל או עומד, ועל פי התפתחות ברורה יש הבדל קנוע כזה בין הפועל העברי, למשל, לפועל האפדי (בן אשור ובבל). למשל, בעברית הפועל „עמד“ פירושו עמוד, קום, התייצב —

פועל עִמָּד, אבל באכדית „אַזֶּךְ“ צורתו באלף, שהרי אין עִין בשפה זו; והוראתו: העמיד, הטיל דבר על פלוני. ומאן קיבל הפועל גם את ההוראה הטיל מס על יחיד או ציבור. האומדים היו אלה, ששמו את המסים על הציבור, ולשם כך היו אומדים, מעריכים, כמה אפשר לשים על כל אחד. ומכאן התפתחה אותה הוראה „אמוד“ במובן „שום, העריך“, וכך באה המלה „אמוד“ בהוראה זו גם לעברית (1). ומי היה יכול לראות קשר זה בין „עמוד“ העברי ל„אמוד“ התלמודי מבלי דעת את ההבדל היסודי הזה בין הסביל העברי והפעיל האכדי.

ועוד כלל יסודי אחד: מעבר ההוראה שבלשון אינו מעבר שבהגיגון, אלא הטעות היא המשנה והמחדשת את הלשון. למשל: „שלוש קָנָים תחג לי בשנה“ — אמרה התורה, וכוונתה: שלוש פעמים תחוג לי. אבל יש שהשומע והקורא מבין: שיושה חגים תחוג לי בשנה; ומכאן הוראה חדשה למלה „רגל“ — חג. ומי היה מקשר את המושג „רגל“ למושג חג בדרך ההיגיון?

תנאים מיוחדים הם גורמים להתפתחות כל מלה ומלה לחוד, ועל כן אין דרך אחרת להבנת הלשון אלא הדרך הגשה ומוכובכת של בדיקת ההיכטוריה של כל לעון ולשון ושל כל מלה ומלה שבה. נוהה ונאה, היא דרך הבלשנות הבטלנית, וקשה וארוכה היא דרך הכדע, אבל האוהב את האמת יבחר בדרך המדע הקשה, מלאת המכשולים: אהוב אפליטין, אהוב סוקרטס, אבל אהובה מן הכול — האמת.

(1) כפי שהוכיח תלמידי י' קוטשר, „לשוננו“, כרך י', עמ' 295—199.